Inga DRUȚĂ

Presa – vehicul al terminologiei științifice și tehnice (secolul al XIX-lea)



I.D. – conf. cerc., dr. în filologie, director al Centrului de Terminologie din cadrul Institutului de Filologie al A.Ș.M. Domenii de cercetare: terminologie, traducere specializată, lingvistică aplicată. Autoare a volumelor: *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale* (2007), *Magia cuvântului* (2009), *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii* (2013), *Terminologia educației: constituire, caracteristici și tendințe de dezvoltare* (2014).

I. Introducere. În perioada a doua a epocii moderne (1830-1860), în care se constituie principalele norme ale limbii literare unice, pe lângă cărțile de popularizare a științei și manualele traduse, adaptate sau întocmite după modele străine, un rol enorm a jucat presa vremii „nu atât în formarea terminologiei științifice, pentru că existau în această privință manuale mai vechi, cât în difuzarea și explicarea acestor termeni pe înțelesul cititorului din epocă” [Andriescu: 1979, 10].

Dacă în primele decenii ale secolului al XIX-lea promotorii limbii române literare erau, îndeosebi, școala românească și traducerile, după 1829 acest rol îl au, mai ales, gazetele și revistele. Primele publicații periodice au fost „o adevărată școală pentru acei care, în condițiile de atunci, n-au putut urma cursurile uneia obișnuite” [*ibidem*]. În acest sens, cele mai importante gazete ale vremii au fost „veteranele presei românești” (după expresia lui Gheorghe Asachi): „Curierul românesc”, care apare din 8 aprilie 1829 (redactor Ion Heliade-Rădulescu) și „Albina românească”, al cărei prim număr vede lumina tiparului la 1 iunie 1829 (redactor Gheorghe Asachi). Scopul publicațiilor era să difuzeze „îmbunătățirile și înaintirile mintei omenești” în toate domeniile.

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

În epocă circulau și calendare românești (un fel de almanahuri sau magazine): după *Calendarul* de la Brașov, editat de Petcu Șoanul în 1733, apare *Calendariul* de la Iași, 1785, îngrijit de Paul Iorgovici, urmat de un calendar tipărit la București, în 1795, apoi, rând pe rând, apar „Calendarele românești" (1806-1830) ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior și „Calendarul Basarabiei" (Chișinău). Este de reținut și culegerea periodică „Chrestomaticul românesc" (1820), scoasă de Teodor Racoce; „Biblioteca românească" (1821), îngrijită de negustorul Zaharia Carcalechi, se consideră prima revistă lunară în limba română. „Calendarele" au fost, de-a lungul timpului, o sursă de lectură informativă, pentru orice vârstă, abordând diverse teme expuse de cărturarii vremii (ziariști, scriitori, astronomi, medici, preoți, istorici). Cu timpul, s-a renunțat la titulatura comună și calendarele s-au specializat, apărând „Calendarul astronomicesc", „Calendarul antic", „Calendarul babelor", „Calendarul basmelor", „Calendarul nostru" (în multe variante), „Calendarul Partidului Național-Liberal" (și ale altor partide), „Calendar pentru toți românii", „Calendarul plugarului" etc. Victor Vișinescu observa că „aceste lecturi de presă erau dintre cele mai căutate în secolul trecut [al XIX-lea – n.n.], că sub textele atât de diverse apăreau nume de ziariști-editori, scriitori-editori, cărturari-editori de prestigiu, de la I. H. Rădulescu la C. Negruzzi, până la I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu, Al. Macedonski, M. Eminescu..." [Vișinescu: 2000, 24]. *Albumele* și *almanahurile* au constituit o altă structură a presei, individualizată de cărturari, având titlu generic sau fiind definite tematic. În *Dicționarul presei românești* figurează peste 1000 de calendare și almanahuri [*ibidem*, 25].

II. Primele publicații periodice românești. Apariția „Albinei românești" a fost vestită, la 17 aprilie 1829, de o *Înștiințare despre gazeta românească din Eși* (difuzată sub forma unei circulare litografiate), în care se prefigurau conținutul și obiectivele publicației preconizate: „Luătoriu aminte, cetitoriul gazetei ca într-o oglindă în ea vede înfățoșate toate interesantele întâmplări de carile el însul atârnă, martor se face cruntelor bătălii, vede faptele, aude vorbile străluciților bărbați, se minunează de fenomenele firei, și ca un călătoriu de pre rătunzimea pământului culege folositoare pilde și învățături" [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 19].

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

În *Înainte cuvântare*, Gheorghe Asachi se adresează viitorilor săi „prenumeranți" (abonați): „Folosul gazetei este de obște și deopotrivă pentru toată treapta de oameni; într-însa politicul își pironește ascuțitele și prevăzătoarele sale căutături și să adâncează în gândirile și combinările sale; aci liniștitul literat și filosof adună și pune în lumină faptele și întâmplările lumii (...). Băgătorul de seamă neguțător dintr-însa își îndreptează mai cu îndrăzneală spiculațiile sale; până când în sfârșit și asudătorul plugar și el poate afla aceea ce înlesnește ostenelile sale și face să umple câmpurile de îmbilșugătoarele sale roduri. Nu este nici o treaptă, nu este nici o vârstă care să nu afle plăcere și folos într-această aflare vrednică și cuviincioasă cuvântării omului, adică în gazetă" [AR, nr. 1, 1 iunie 1829, p. 1].

Asachi va manifesta interes pentru popularizarea științei, pledând repetat, în paginile „Albinei românești", pentru instruirea cititorilor și urmărind, așadar, scopuri didactice și culturale: „Ea [gazeta] va cuprinde: politicești și interesante novitale din toate țările lumei, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări [descoperiri – n.n.], și mai ales adese se vor împărtăși din vrednici scriitori povățuiri despre economia câmpului..." [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 20].

Și „Curierul românesc" are un scop similar, având la 1838 subtitlul: „Gazetă politică, comercială și literară". Pe paginile publicațiilor în discuție, între alte probleme, și-au găsit loc numeroase și fervente discuții despre dezvoltarea limbii române. Limba era considerată de cei mai mulți dintre cărturarii români ai epocii, indiferent că se declarau, în cultivarea ei, partizanii unui sistem sau ai altuia, conservatori sau reformatori, un principal instrument de emancipare națională [Andriescu: 1979, 53]. Heliade pleda pentru dezvoltarea limbii române și prin traduceri, fiind convins că „limba se îmbogățește prin traduceri și se întinde în toate laturile orizontului științei și, făcându-se capabilă a exprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României și se va înfățișa splendidă și radioasă literaturii naționale" [apud Hangiu: 1987, 101-102].

Este bine cunoscută disocierea lui Ion Heliade-Rădulescu între „limba științelor sau a duhului" și „limba inimii sau a simtimentului" (prima scrisoare către Negruzzi), distincție dezvoltată în articolul *Pentru limba românească*: „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

și cugetările noastre, și prin urmare cu cât unui om i se întind și i se înmulțesc cunoștințele cu atâta i se înmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. (...) Noi până astăzi atâtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după câte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute, și cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre cu atâta și limba se va îmbogăți" [CR, IV, 1832, p. 72].

Heliade afirma că pentru realizarea unei „limbi generale" (în condițiile diversificării diatopice a vremii) trebuie urmat modelul limbii vechilor cărți religioase: „Limba noastră teologhicească este formată pretutindenea în acelaș tipar. Dacă această limbă sfințită și primită de toți va fi de model primită fieștecăruia român, negreșit că nimenea nu se va putea rătăci nici după dialectul țării sale de naștere, nici după limbele străine ce au învățat, și prin urmare am avea deobște o aceeași limbă literară" (*Literatura*, darea de seamă asupra sărbătoririi Colegiului Național, CR, 7 decembrie 1833). Această supunere față de modelul cărților bisericești va înceta când este vorba de limbajul științific sau de alte varietăți stilistice, care presupun o neîncetată îmbogățire a vocabularului cu condiția, asupra căreia insista Heliade, de a nu produce abateri de la sistemul moștenit al limbii române: „Ci fieștecare îndeletnicindu-se în cutare știință sau meșteșug și făcându-și limba științei și meșteșugului său, îmbogățind limba cu termenii cei noi sau împrumutați de unde se cuvine sau împreună croiți după geniul limbei, să nu se abată din idioma ei și din formele ei sau tipurile cele nestrămutate" [*ibidem*], idee reluată și în „Albina românească" [X, nr. 12, 9 februarie 1839, p. 45]: „Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, să află în sfânta scriptură, ce este de toți românii înțăleasă...".

Atunci când se referă la „limba științelor sau a duhului", „Albina românească" pledează pentru „întrebuințarea cuvintelor tehnice dupre pilda tuturor națiilor civilizate" [XIX, nr. 3, 1 ianuarie 1847, p. 11]. Paginile publicației găzduiesc ample dezbateri privind originea și unitatea limbii române, modelele de urmat, dar și necesitatea cultivării și îmbogățirii limbii cu noi cuvinte (inclusiv termeni). Este relevant în acest sens articolul *Neologie* [AR, XX, nr. 15, 19 februarie 1848, p. 59], în care se afirmă că „niciuna din științe și mesterii n-au agiuns încă la deplinătate. Toată sfera cunoștinței omenești țintește din zi în zi a se perfecționa și limba, ca organul ei, urmează acestei disvoltări repede".

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

Publicaţia recunoaşte că limba ştiinţei şi a tehnicii reclamă numeroase împrumuturi din limbi străine, iar acolo unde e posibilă crearea cuvintelor noi în interiorul limbii române, fenomenul nu trebuie forţat, deoarece prea marea încredere în „urzire a cuvintelor nouă numai din limba română" a generat exemple ridicole: *apăduc, feritun, caldo-măsur, trilunie* [*ibidem*, p. 60]. Evoluţia ulterioară a limbii române literare a repudiat definitiv unele curiozităţi lingvistice rezultate din concepţiile conservatoare şi puriste ale publicaţiilor epocii, reţinând ceea ce era realmente valoros dintr-o activitate mai îndelungată.

În calendare, almanahuri şi în presa periodică se introduc şi se explică termeni noi, cărora li se caută, cu riscul atâtor eşecuri, ajustarea fonetică şi gramaticală. „Presa, afirmă Al. Andriescu, lucrează ca un uriaş filtru, care reţine toate reziduurile rezultate în timpul anevoiosului proces de îmbogăţire şi limpezire a limbii literare, care numără şi atâtea inevitabile experienţe ratate. Limba astfel frământată va intra într-un proces de cizelare mai fin care se realizează în alte domenii. Oamenii de ştiinţă îi vor da precizia necesară şi un vocabular specializat, iar scriitorii eleganţă şi suplеţe" [Andriescu: 1979, 11]. Aceeaşi sursă susţine că „presa reflectă mai bine decât orice document de epocă, text literar, ştiinţific, administrativ sau de altă natură, frământările extraordinare care s-au petrecut în limba română literară în secolul al XIX-lea. Ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovaţii, cu consecinţe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluţiei limbii literare în general" [*ibidem*, 10].

III. Diversificarea presei româneşti. Dezvoltarea burgheziei româneşti, înlesnită de avantajele economice create de Pacea de la Adrianopol, organizarea politică şi administrativă nouă contribuie la consolidarea presei şi a activităţii editoriale în cadrul dezvoltării noastre culturale. Este semnificativă, în acest sens, o constatare privind dezvoltarea societăţii româneşti în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, desprinsă din cotidianul „România" [nr. 53, 1838, p. 209]: „În aceşti patruzeci de ani din urmă, românii din Ţara Românească, Moldova, Transilvania, Banat şi Ungaria au scris mai mult decât în patru sute de ani trecuţi! Şi de când s-a dat acestor două prinţipaturi organizaţia cea nouă şi dezvoltire învăţăturii obşteşti, în aceşti 4-5 ani din urmă s-au tipărit mai multe cărţi decât în acei 40 de ani".

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

În acest progres al culturii, presa joacă un rol substanțial. Rând pe rând, pe lângă „Albina" și „Curierul", apar o serie de publicații periodice oficiale, semioficiale și neoficiale, cu un caracter foarte variat: administrativ, politic, comercial, literar etc. În afara „Buletinului, gazetă administrativă" (București, 1832), menționăm, pentru Țara Românească, publicațiile lui Heliade: „Gazeta Teatrului Național" (1835-1836), „Muzeul național, gazetă literară și industrială" (1836-1838), „Curier de ambe sexe, jurnal literar" (1836-1847), „Curiosul, gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți" (1836-1837, redactor Cezar Bolliac), „România" lui F. Aaron și G. Hill (1838), primul cotidian românesc, „Vestitorul românesc" (1843-1857), „gazetă semiofițială" (redactor Zaharia Carcalechi), „Mozaícul" (Craiova, 1838-1839), redactat de Constantin Leca, și publicațiile lui 1848: „Pruncul român", „Poporul suveran", „Constituționalul" și „România". Cei mai importanți animatori ai gazetelor muntene au fost D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Al. Zane, Gr. Alexandrescu, C. A. Baronzi ș.a.

În Moldova, pe lângă „Buletin, foaie oficială" (1833-1859), apar o serie de publicații dirijate de cercul lui Asachi sau Kogălniceanu: „Alăuta românească" (1837), suplimentul literar al „Albinei", „Icoana lumei, foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor" (1840), „Dacia literară" (1840), „Spicuitorul moldo-român, foaie științifică, literară și industrială" (1841), „Propășirea, foaie științifică și literară" (1844). Peste munți, apare în 1837, la Brașov „Foaia Duminicei spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe", iar cele mai importante publicații din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt „Gazeta de Transilvania", care apare din 1838, și periodicul cu preocupări mai variate, științifice și literare, „Foaie pentru minte, inimă și literatură" (1838-1865), ambele editate și îngrijite de George Bariț, tot la Brașov.

În presa vremii, pe lângă *novitale dinafară* – „știri externe" (AR, 1837) și *înștiințări mai târzie* – „ultimele știri" (GT, 1838, nr. 8, p. 31), apar și *articole deslușitoare* „articole de fond" (GT), prin care *teascul* – „presa" încearcă să creeze, mai ales în preajma anului 1848, o opinie largă în favoarea ideilor înaintate ale epocii. Menționăm și alte publicații semnificative, apărute ulterior: „România viitoare" (1850, editată la Paris de Nicolae Bălcescu), „Gazeta de Moldavia" (1850, Iași), „Zimbrul" (1850), din 1858 „Zimbrul și vulturul", ziar unionist, „Steaua Dună-

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

rii” (1855), una dintre publicaţiile importante ale lui Mihail Kogălniceanu, „Buciumul” lui Cezar Bolliac (1857), apărut la Paris, „Telegraful român” (1853), condus de Florian Aaron la Sibiu.

Publicaţiile periodice se specializează tot mai mult şi se profilează gazete politice şi de informare, reviste literare, publicaţii cu caracter ştiinţific sau specializat, cum ar fi „Universu(l)”, editat de Iosif Genilie la Bucureşti (1845-1848); „Isis sau Natura, jurnal pentru răspândirea ştiinţelor naturale şi esacte în toate clasele” (Bucureşti, 1856-1859, prima serie), sub redacţia lui Iuliu Barasch; „Foaie comercială, industrială şi iconomică” (Bucureşti, 1839), editată de Zaharia Carcalechi; „Foaie pentru agricultură, industrie şi negoţ” (Iaşi, 1840), editată de Mihail Kogălniceanu; „Învăţătorul satului” (Bucureşti, 1843-1852; din 1849 – „Foaia satului”), editat de Petrache Poenaru, apoi de Nicolae Bălcescu şi după acesta iar de către Poenaru; „Povăţuitorul sănătăţei şi a economiei” (Iaşi, 1844-1845), editat de medicii C. Vârnav, Gh. Cuciureanu şi Anastasie Fătu; „Învăţătorul poporului” (Blaj, 1848), editat de Timotei Cipariu; „Instrucţiunea publică” (Bucureşti, 1859-1861), editată de A. T. Laurian; „Agronomia, diurnal de agricultură şi economie rurală” (Bucureşti, 1859-1861); „Medicul român” (Bucureşti, 1859-1861) etc.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cele mai semnificative publicaţii periodice sunt „Românul” lui C. A. Rosetti (1857-1885), „Timpul”, oficiosul Partidului Conservator, devenit celebru datorită exclusiv colaborării unor scriitori de seamă ca Eminescu (1877-1883), Caragiale, Slavici, „Voinţa naţională” (1884), „Epoca” (1885), „Adevărul” (1888, fondat de Alex. V. Beldiman), „Contemporanul” (Iaşi, 1881-1891) ş.a.

IV. Difuzarea şi explicarea termenilor în presă. Cele peste şaptezeci de periodice apărute în primele trei decenii de activitate publicistică românească reprezintă calea principală prin care au pătruns în limba română mii de neologisme, multe dintre care sunt termeni tehnici şi ştiinţifici, presa fiind şi mijlocul de asimilare şi adaptare a acestora. Putem constata că două probleme importante concentrează energiile cărturarilor români din secolul al XIX-lea în ceea ce priveşte limba literară: (a) îmbogăţirea vocabularului cu termeni impuşi de dezvoltarea ştiinţelor, a tehnicii şi a culturii şi (b) stabilirea unor norme fonetice

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

și gramaticale unice. Contribuția presei, în ambele direcții, este substanțială, cu toate că se întâlnesc încă numeroase oscilații fonetice și gramaticale.

Presa românească, cu profil foarte variat, mai ales în primele decenii de existență, a fost un factor semnificativ în modernizarea lexicului limbii literare. Coloanele gazetelor românești din perioada cercetată sunt împânzite de numeroase neologisme, din diverse sectoare, glosate în cuprinsul articolelor sau la subsolul paginilor. Glosarea era determinată de grija redactorilor pentru cititori, care întâmpinau dificultăți în înțelegerea unor articole. „Albina românească" menționa în acest sens: „Nu este la noi persoană carea să nu laude aşăzământul gazetei carile este aducătoare unui şir necurmat de novitale şi de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicând că nu înțăleg bine gazeta, aflând în ea oarecare cuvinte străine" [1833, nr. 5, p. 21]. Semnalând că a existat poate „o râvnă prea timpurie pentru neologhizm", în aceeași însemnare se arată că „de mult redacția, întru alcătuirea foei, să povățuiește de cea mai mare cumpenire, întrebuințând numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le și tâlcuiește".

Poziția rațională, chibzuită a „Albinei" în difuzarea termenilor noi de cultură este dovedită aproape în fiecare număr al gazetei. Fiind conștientă de faptul că „zicerile cele tehnice (ale meșteșugului) și noima acestori științe sunt acele care, pricinuind cetitorului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulțămire", redacția „Albinei" se va strădui să publice cât mai multe articole de popularizare a științei, în cele mai diverse domenii. „Curierul românesc" și „Gazeta de Transilvania" manifestă același interes pentru propagarea terminologiei științifice, chiar dacă numărul articolelor de popularizare a cuceririlor științei și tehnicii moderne este mai mic [Andriescu: 1979, 85].

Astfel, găsim în gazetele vremii termeni precum: *aeronautică* (CR, 1840, nr. 9, p. 34), *aeroplutitorul* (AR, 1837, nr. 63, p. 269), *anatomic* (AR, 1829, nr. 48, p. 191), *atmosferă* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *botanic* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *emisfere* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *fizică* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *mașină* (CR, 1829, nr. 60, p. 257), *mnemotehnic* (AR, 1842, nr. 32, p. 125), *paralelă* (AR, 1829, nr. 5, p. 18), *piroscaf* (AR, 1834, nr. 16, p. 69), *telescop* (AR, 1844, nr. 91, p. 370) etc.

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

De cele mai multe ori, termenii noi sunt explicaţi în paranteze: *barometru* (greomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *gazul* (sau aerul apei) (AR, 1829, nr. 7, p. 28), *insecte* (mici vietăţi) (AR, 1829, nr. 48, p. 193), *insulă* (ostrov) (CR, 1832, nr. 76, p. 294), *locomotiv* (mişcător din loc) (AR, 1839, nr. 41, p. 164), *termometru* (caldomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *vulcani* (munţi focovărsători) (AR, 1837, nr. 71, p. 300), *ratifica* (întări) (AR, 1832, nr. 66, p. 263), *contribuţie* (dare, dajde, bir) (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *apoplexie* (damla) (AR, 1832, nr. 50, p. 200), *bilanţ* (cumpănă) (GT, 1838, nr. 4, p. 16) etc.

Faţă de alte publicaţii periodice cu acelaşi profil, „Albina românească" şi „Curierul românesc" îşi atribuie un merit mare şi din preocuparea de a răspândi cunoştinţe ştiinţifice elementare în diverse domenii: invenţii tehnice, progrese în ştiinţă şi tehnică, descoperiri, călătorii. Popularizarea progreselor în ştiinţă şi tehnică se face cu mijloace specifice presei, în informări cvasireportericeşti asupra unor probleme de geografie (economică, fizică), demografie, statistică etc. În toate domeniile rămâne vizibilă întotdeauna grija de a împăca curiozitatea cititorilor cu nevoia de a-i instrui, fie că este vorba numai de un fenomen care zguduia pentru moment opinia publică (eclipse, cutremure, inundaţii etc.), fie că este vorba de fenomene sau descoperiri care depăşeau, prin caracterul lor excepţional, evenimentul la ordinea zilei sau rubricile de curiozităţi ştiinţifice. Toate aceste articole devin mijloace excelente de difuzare a terminologiei ştiinţifice şi tehnice în domenii dintre cele mai variate. Primele noastre gazete, care „nu s-au sfiit niciodată să se substituie şcolii", după cum declară atât Heliade, cât şi Asachi, au reuşit să înlesnească accesul cititorilor la cartea ştiinţifică [Andriescu: 1979, 72-73].

Astfel, „Albina românească" din 26 iunie 1832, la rubrica *Varietăţi*, găzduieşte o descriere a unui fenomen bizar, care s-ar fi produs în Franţa: „Un fenomen extraordinar s-au însemnat la Valencin în Franţia de miazăzi: în două albătorii [fabrici de nălbit] departe una de alta de 300 stânjeni, pănzile s-au făcut roşă ca cum s-ar fi moet în sânge. Toate observaţiile [cercările] făcute asupra apei au dat încredere că nici un acţid [acrime ce ar fi putut roşi] nu era în ea. S-au însemnat înse că această de sine văpsire cu încetarea holerei nu s-au mai în[n]oit" [AR, 1832, nr. 50, p. 200]. În acelaşi număr al gazetei se descrie o invenţie tehnică,

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

o *maşină de frământat aluatul*: „În nici o ţară maşinile nu pot fi aşa de folositoare ca la noi, unde este lipsa de lucrători, pentru care multe bune întreprinderi sunt înapoete. Acel carile au avut prilej a privi în piterie ostenitoarea frământare a aluatului de pâne, făcută de mâna oaminilor, fără îndoială mare îndatorire va simţi urzătorului acestei maşine, prin care lucrul, vătămător sănătăţei pitarilor, acum cu agiutoriul puterilor mehanice, mult mai nemerit şi mai curat se poate împlini. (...) Pentru prubuirea maşinei s-au fost luat 189 funturi de făină, aşezându-se în maşină dospeala, şi turnându-se făina şi cuviincioasa apă, au început a se roti chilindrul [vălătucul] maşinei, şi în 12 minute operaţia frământatului au fost gata” [AR, 1832, nr. 50, p. 200].

Publicaţia informa şi despre anumite fenomene naturale: „În 19 dechem. trecut s-au văzut în Svişera un fenomen [arătarea fizică] îndestul de rar a omătului lucitori ca fosfor, prin care să părea că satele de pin pregiur ardea. Plutaşii, care ducea pe lac o luntre încărcată cu pae, nu puţin s-au fost spăriet, văzând mai întăi pălăria unuia dintr-înşii, apoi straile şi în urmă paele, acoperindu-să ca de o materie arzătoare, şi când aştepta a lor peire, piste 5 minute s-au văzut mântuiţi de cumplita lor spaimă” [AR, 1837, nr. 6, p. 30]; „Mercuri în 22 Iuni s-au observat de la Eşi un fenomen numit *tromba pămintească*. La 4 ceasuri după amiazi, fiind cerul în[n]ourat, s-au văzut la apusul politiei cam deasupra lui Tărgu-Frumos, un turbilon [vârtej] înformându-să ca un sul negru şi coborându-să cătră pământ cu un vărf ameninţitor. Aninat de nouri, ce să îndesa, acest turbilon să mişca în curs de câteva minute ca un conu (forma căpăţinei de zahar) răsturnat, de înălţimea a tot orizonul. A sa bazis, ce să agiungea cu nouri, era tunecată, iar vărful de gios era preveziu. În urmă tromba au detunat cu vuet şi s-au perdut în o fortună ploioasă. (...) Fortuni urmate două zile dea rând şi loviturile de tunet şi fulger au statornicit de nou electricitatea în ecvilibriu şi au cureţit aerul” [AR, 1838, nr. 52, p. 224].

Notarea în paranteze a unui echivalent mai vechi sau a unui calc ori alăturarea termenilor noi de sinonime cunoscute este însoţită în anumite cazuri de citarea definiţiilor şi explicaţiilor detaliate: *„dramă* să zice povestire poeticească care să joacă pe teatru” [GT, 1838, nr. 6, p. 22]; *„telegraf*, un instrument prin carele cu minunată iuţală se împărtăşesc din loc în loc veştile şi poruncile” [AR, 1829, nr. 11, p. 43]; *„ipotecă* să zice o avere stătătoare, care o leagă cineva la creditor” [GT, 1838, nr. 3,

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

p. 9], *„sistema de monopol* să zice, când cineva numai singur vre să aibă privelegi (slobozenie) de neguțătorie" [GT, 1838, nr. 4, p. 16].

Presa a contribuit și la înlocuirea calcurilor lingvistice prin împrumuturi directe în limba română literară. Astfel, dacă până la 1840 se mai întâlnesc, alături de împrumuturi directe, unele calcuri: *brâul pământului* „ecuator" [AR, 1829, nr. 5, p. 19], *Casa păstrătoare – Sparkasse* „casă de economii" [GT, 1838, nr. 3, p. 9], *mergere înainte* „progres" [GT, 1839, nr. 7, p. 25], *naufrângere* „naufragiu" [AR, 1841, nr. 58, p. 138] etc., după această dată termenul de largă circulație în limbajul presei este numai împrumutul direct, iar formațiile perifrastice care îl imitau apar izolat, ca simple curiozități lingvistice [Andriescu: 1979, 87-88; Ursu: 1962, 117-119].

Primele publicații periodice, în special „Curierul românesc" și „Albina românească", manifestau grijă pentru difuzarea și „deslușirea" termenilor administrativi noi, care veneau să substituie sau să întregească fondul vechi, explicându-i în paranteze sau la subsolul paginii: *administrație* (ocârmuire) [AR, 1829, nr. 10, p. 39; CR, 1829, nr. 65, p. 275], *amploaiat* [CR, 1834, nr. 29, p. 59], *audiință* [CR, 1839, nr. 138, p. 487], *autoritățile locale* [AR, 1848, nr. 98, p. 391], *comisar* [GT, 1846, nr. 20, p. 357], *comisia urbarială* [GT, 1846, nr. 90, p. 357], *decret* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *dispoziție* [AR, 1834, nr. 88, p. 343], *edict* [GT, 1838, nr. 10, p. 40], *firmanul de investitură* [CR, 1842, nr. 85, p. 338], *fisc* [GT, 1838, nr. 12, p. 48], *caimacan* [AR, 1829, nr. 6, p. 22], *cinovnic* [CR, 1834, nr. 29, p. 61], *delă* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *gubernie* [AR, 1829, nr. 3, p. 19], *instituțiile* (așăzământurile) [CR, 1829, nr. 65, p. 275], *învestitura* (caftanul) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *interimară* (țiitoare de loc) [CR, 1844, nr. 42, p. 165], *mădularii sfatului administrativ* [AR, 1834, nr. 63, p. 250], *mehmedariul* [AR, 1834, nr. 23, p. 93], *miliția* [AR, 1834, nr. 36, p. 140], *Ministeria Interesurilor Străine* [AR, 1837, nr. 51, p. 221], *municipalitate* [CR, 1839, nr. 51, p. 201], *otnoșenie* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *prefecți* (ocârmuitori) [CR, 1831, nr. 49, p. 189], *raia* [R, 1838, nr. 159, p. 633], *raport* [AR, 1829, nr. 5, p. 18], *vel vornic* [CR, 1834, nr. 47, p. 103], *logofăt de pricinile streine* [AR, 1829, nr. 56, p. 219], *berat* [CR, 1843, nr. 76, p. 265] ș.a.

Se observă, în seria termenilor citați, un strat foarte vechi (*logofăt, vel vornic*), la care se adaugă termenii pătrunși odată cu administrația oto-

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

mană (*berat* „diplomă”, *caimacam*, *firman*, *raia*, *mehmedar* „funcționar atașat pe lângă un înalt demnitar străin”), termenii de origine rusească (*cinovnic*, *delă* „pricină, proces”, *gubernie* „provincie”, *otnoșenie* „raport”, *sprafcă* „anchetă”, *ucaz*) sau de origine romanică, însă pătrunși prin filieră rusească (*miliție*) și, în sfârșit, împrumuturile directe de termeni administrativi din limbile romanice, în special din franceză: *autoritate*, *decret*, *municipalitate*, *prefect*, *raport* etc. Astfel, presa reprezintă un factor important de difuzare și de tălmăcire a împrumuturilor recente și de izolare a elementelor vechi din limbajul administrativ.

Unele elemente lexicale de origine rusă au fost impuse de *Regulamentul organic*, însă au fost depășite rapid de împrumuturile mai noi. „Curierul românesc” semnalează că unii termeni administrativi sunt circumscriși să circule doar în sfera cancelariei: „Zicerea de *sprafcă* să urmeze de obște numai prin cancelarii” [CR, 1839, nr. 52, p. 206]. Sub presiunea unor elemente mai noi și mai adecvate spiritului limbii române, popularizate de presă, astfel de termeni au fost eliminați și din cancelarie, împreună cu lexemele mai vechi.

Pe lângă terminologia științifică, tehnică și administrativă (fixată mai ales prin intermediul manualelor, dar și al periodicelor), publicațiile epocii au pus în circulație și terminologia politică, din care citățm câteva exemple: *balotaj* [GT, 1839, nr. 20, p. 7], *clasă* [CR, 1839, nr. 51, p. 204], *congres* [CR, 1829, nr. 61, p. 260], *emigrant* [GT, 1843, nr. 88, p. 351], *democrație* [CR, 1848, nr. 23, p. 92], *dictatură* [GT, 1838, nr. 21, p. 51], *esil* [GT, 1845, nr. 70, p. 279], *libertate* [CR, 1843, nr. 24, p. 96], *libertatea teascului* (slobozenia de a tipări) [GT, 1839, nr. 41, p. 167], *insurecție* (răscoală) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *meeting* [CR, 1843, nr. 60, p. 183], *nonconformiști* (niște partizani politicești) [GT, 1838, nr. 10, p. 38], *oponent* [GT, 1846, nr. 81, p. 321], *parlament* (adunarea țării) [GT, 1838, nr. 2, p. 7], *partid* [CR, 1832, nr. 41, p. 162] și *partidă* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *proletari* [GT, 1848, nr. 91, p. 374], *revoluție* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *sistemă reprezentativă* [CR, 1843, nr. 93, p. 344], *soțietate* [GT, 1838, nr. 3, p. 10], *supremitate* „supremație” [GT, 1834, nr. 61, p. 241], *terorism* [CR, 1844, nr. 27, p. 107], *vot* (glas) [AR, 1834, nr. 26, p. 108], *votație* [CR, 1844, nr. 47, p. 185] etc.

Și în domeniul terminologiei politice publicațiile au grijă de a explica cititorilor noile lexeme: „*radicalii* sunt o facție aplecată spre republică”

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)

[GT, 1838, nr. 2, p. 7]; *proletari „*purtători de cele mai mari greutăţi" [GT, 1843, nr. 96, p. 384], *„Manifest* să zice declaraţia, adecă vestirea unui guvern, făcută în scris, prin care să desvinovăţeşte arătând pricinile vreunei trebi grele ce are să o isprăvească" [GT, 1839, nr. 27, p. 107] etc.

Grija pentru indicarea sensului neologismelor se manifestă, în special, în primii ani de funcţionare a presei şi descreşte cu timpul, ceea ce a provocat unele nemulţumiri în rândul cititorilor, la care „Gazeta de Transilvania" dă o replică: „A esplica zicerile până acum necunoscute: care, domnilor? Altele sunt necunoscute ardelenilor şi ungurenilor, altele muntenilor şi iarăş altele moldovenilor. Adaogă la acestea mulţimea lătinismelor ce se grămădesc în stilurile noastre de câţiva ani încoace. De vei sta a face tot stelişe, parenteze şi perifraze, jurnalul ţi se preface în frazeologhie şi lecsicon, prin care vom ajunge la batjocura străinilor. (...) Cu toate acestea noi totuş ne facem datoria oriunde simţim neapărată trebuinţă" [GT, 1843, nr. 60, p. 240]. Astfel, începând cu deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea, glosarea termenilor noi nu mai este masivă, ci sporadică.

V. Concluzii. Primele publicaţii româneşti au jucat un rol deosebit de important nu numai în difuzarea terminologiei ştiinţifice, administrative sau politice, ci şi în adaptarea corectă a împrumuturilor. În acest sens, „Curierul românesc" depăşeşte atât „Albina", care renunţă mai greu la unele forme învechite, cât şi „Gazeta de Transilvania", în ale cărei pagini pot fi observate influenţe germane sau maghiare.

Bibliografie

1. Alexandru Andriescu, *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea,* Junimea, Iaşi, 1979.
2. Ion Hangiu, *Dicţionar al presei literare româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.
3. Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti,* Socecu, Bucureşti, 1913.
4. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti,1962.
5. Victor Vişinescu, *O istorie a presei româneşti,* Editura Victor, Bucureşti, 2000.

Publicaţii periodice

AR = „Albina românească"
CR = „Curierul românesc"
GT = „Gazeta de Transilvania"
R = „România"

BDD-A20704 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 09:16:14 UTC)